

غزوات سلطان سلیم

(گزارش اسیر ایرانی جنگ چالدران از فتح مصر و شام

به دست سلطان سلیم اول عثمانی)

www.ketab.ir
تألیف

قاضی زاده اردبیلی

(درگذشته ۹۳۰ ه. ق)

تصحیح و تحقیق

طاهر بابائی

- سرشناسه : قاضی‌زاده اردبیلی، ظهیرالدین، - ۹۳۰ ق.
- عنوان و نام پدیدآور : غزوات سلطان سلیم: گزارش اسیر ایرانی جنگ چالدران از فتح مصر و شام به دست سلطان سلیم اول عثمانی / تألیف قاضی‌زاده اردبیلی (درگذشته ۹۳۰ هـ.ق)؛ تصحیح و تحقیق طاهر بابائی؛ ویراستار مرتضی موسوی؛ ترجمه گزیده مقدمه به انگلیسی مصطفی امیری.
- مشخصات نشر : تهران: مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب، ۱۴۰۰.
- مشخصات ظاهری : چهل و دو، ۷، ۴۰۱ ص: نمونه.
- فروست : میراث مکتوب؛ ۳۶۵. تاریخ و جغرافیا؛ ۵۲
- شابک : 978-600-203-236-2
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
- یادداشت : کتابنامه: ص ۳۹۵-۴۰۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
- یادداشت : نمایه.
- عنوان دیگر : گزارش اسیر ایرانی جنگ چالدران از فتح مصر و شام به دست سلطان سلیم اول عثمانی.
- موضوع : سلیم اول، سلطان عثمانی، ۸۷۲-۹۳۶ ق. - جنگ‌ها
- شناسه افزوده : بابائی، طاهر، ۱۳۶۵ - ، مصحح
- شناسه افزوده : امیری، مصطفی [مترجم]
- رده‌بندی کنگره : DR ۵۰۷
- رده‌بندی دیویی : ۹۵۶/۱۰۱۵
- شماره کتابشناسی ملی : ۸۴۴۳۶۷۰
- وضعیت رکود : فیپا

غزوات سلطان سلیم

(گزارش اسیر ایرانی جنگ چالدران از فتح مصر و شام

به دست سلطان سلیم اول عثمانی)

تألیف: قاضی زاده اردبیلی (درگذشته ۹۳۰ ه. ق.)

تصحیح و تحقیق: طاهر بابائی

مدیر تولید: محمد باهر

ترجمه کرده مقدمه به انگلیسی: مصطفی امیری

ناشر: میراث مکتوب

مدیر فنی و امور چاپ: حسین شاملوفرد

ویراستار: مرتضی موسوی

صفحه‌آرا: محمود خانی

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

بها با جلد شومیز: ۸۹۰۰۰ تومان

بها با جلد سخت: ۱۱۴۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۰۳-۲۳۶-۲

چاپ (دیجیتال): میراث

شماره فروش:

همه حقوق متعلق به ناشر و محفوظ است
نشر الکترونیکی اثر بدون کسب اجازه کتبی از ناشر ممنوع است

نشانی ناشر: تهران، ش. پ: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲، دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

E-mail: tolid@MirasMaktoob.ir

<http://www.MirasMaktoob.ir>

فهرست مطالب

پیشکش.....	سیزده
پیشگفتار.....	پانزده
مقدمه مصتح.....	نوزده
۱-۱. وضع سیاسی و مذهبی دوره سلیم یازوز و نگارش سلیم نامه ها.....	نوزده
۲-۱. نگاهی به وضع تاریخ نویسی عثمانی معاصر نگارش غزوات سلطان سلیم.....	بیست و یک
۳-۱. قاضی زاده اردبیلی.....	بیست و پنج
۴-۱. کتاب غزوات سلطان سلیم.....	سی و یک
۵-۱. تشیع و ایران در نگاه قاضی زاده اردبیلی.....	سی و سه
۶-۱. کار بر روی نسخه.....	سی و پنج
۷-۱. شیوه تصحیح.....	سی و هفت

غزوات سلطان سلیم

(۳۷۰-۱)

آغاز کتاب.....	۳
گفتار در توجه رایات اقبال غایات همایون در سابع شهر ربیع الاول سنه ۹۲۲ موافق از دارالنصر ادرنه به قصد تسخیر ملک اکاسره و دفع ظلیمه والی مظالم اعاجمه و انقلاب آن به توجه جانب دیار عرب در اثنای طریق بنا بر هبوط سلطان عظیم التوفیق از سریر یوسف صدیق و غروب آفتاب دولتش به مغرب شام نکبت و تحلیل ترکیب مناظم سلطنتش به حلول حلب در عین زحمت و مشقت.....	۱۱

- گفتار در توجه رکاب میمنت‌مآرب حضرت اعلای کشورگشای از دارالنصر ادرنه به پایه سریر دارالسلطنة قسطنطنیه..... ۱۹
- ذکر فرستادن ایلچی از درگاه سلاطین پناه نزد ملک غوری به مصر..... ۲۲
- گفتار در فرستادن هژبر میدان شجاعت و کارزار سنان پاشای سپهسالار به رسم طلیعه سینه از پایه سریر قسطنطنیه به کنار آب فرات جهت تسخیر ممالک ایران از آذربایجان و عراق و هرات..... ۲۵
- صورت فتح البستان و مرعاش علی سیل الاجمال..... ۲۸
- گفتار در عبور نمودن بحر زخار سلطنت و کامکاری، در دریای خلافت و جهاننداری، یعنی قیصر اول و اسکندر ثانی از خلیج مجمع‌البحرین دارالسلطنة قسطنطنیه که در سوابق ازمنه و دُول به اهتمام اسکندر اول صورت امتزاج و امتزاج پذیرفته..... ۳۱
- ذکر رسیدن امنای حرمین شریفین به اردوی فلک‌پوی..... ۴۲
- گفتار در رسیدن قضات عظام و علمای اعلام و مدرسین کرام و اعیان بورسای ذوی الاحترام به درگاه عالمپناه در ینکی‌شهر..... ۴۵
- ذکر توجه رایات دولت انتباهیه به جانب کتاهیه..... ۴۶
- گفتار در وصول رایات فتح‌آیات به کعبه وصل رایات هدایات، اعنی مدینه قونیه که مضجع و مشوای آن دو مظهر اسرار حقایق الهی حضرت شیخ صدرالدین محمد قونوی و مولانا جلال‌الدین محمد رومی است - قدس الله سرهما العزیز - و استفاضه و استمداد از روحانیت این دو سلطان معنوی و رسیدن خبر فتح دیاربیک در این منزل هنی..... ۵۳
- ذکر فتح دیاربیک و قتل قراخان..... ۵۹
- گفتار در انتهاز موکب حضرت اعلای قدسیه از منزل قرق‌پنکار به محروسه مأنوسه قیصریه‌سنیه..... ۶۳
- گفتار در رسیدن ایلچی ملک غوری از جانب حلب به تمهید مبادی صلح میانه خدیو علی الاطلاق والی عراق..... ۷۳
- صورت کتابی که به ملک غوری نوشته شده..... ۷۷
- گفتار در رسیدن امرای کبار و عساکر ذوی‌الافتدار از جانب دیاربیک و استلحاق به رایات اقبال‌غایات در کنار آب فرات..... ۸۱
- گفتار در توجه رایات نصرت‌آیات به جانب عنتاب..... ۹۱
- گفتار در توجه رایات دولت فایق به مرج دابق به محاربه ملک غوری، به تاریخ یوم‌الاحد ۲۵ شهر رجب‌المرجب سنه ۹۲۵..... ۱۰۱
- گفتار در توجه رایات فیروزکام به تصرف حلب و شام..... ۱۲۳
- گفتار در توجه رایات فتح‌غایات نصرت‌آیات به جانب دیار شام به تاریخ ۱۷ شعبان سنه ۹۲۲..... ۱۳۱

گفتار در فرستادن حضرت یونس پاشای وزیر و خیربیک و دفتردار آناتولی محمد چلبی را جهت ضبط شهر دمشق و استخلاص قلعه از مستحفظان و استیفای مال غایبی و صونک ممن کان عنده بآی طریق کان.....	۱۳۹
ذکر دمشق و تعداد اوصاف آن.....	۱۴۴
گفتار در انتقال حضرت اعلای کشورگشای از قصر مصطفی شرقی به اندرون شهر، جهت اقامت چندروزه و تدبیر تسخیر قاهره مصر که بنفسه الشریف وحده، بر آن مُصِر و مکب بود.....	۱۵۱
گفتار در فرستادن رسول به جانب قاهره مصر و دعوت طومان‌بای و بقیه سپاه به اطاعت و حضور [در] درگاه سلاطین پناه.....	۱۵۷
گفتار در توجه پلنگ اسد مقدم و هزبر نهنگ انتقام، لیث معرکه و غا و انصرام سپهسالار ذوی الاحترام، سنان پاشا به رسم طلیعه به جانب غزه محروسه و آن امکنه و مقام.....	۱۶۷
گفتار در نهضت ظفر فرصت حضرت اعلای کشورگشای به قصد تسخیر قاهره مصر از دیار شام و تحریک اعنه دولت به استقصای استقصای آن دیار از تسلط و تحکم اعدای نافر جام.....	۱۷۷
گفتار در وصول و قدوم مواکب ظفر موسوم به قصبه رمله و استشرف به زیارت مسجد اقصی و حضرت صخره، یوم الاثنین خامس ذی الحجه الحرام.....	۱۸۳
ذکر توجه رایات آفتاب‌غایات از رمله به جانب غزه.....	۱۸۹
گفتار در توجه نهضت موکب همایون به طالع سعد و میمون به تسخیر دیار مصریه.....	۱۹۷
ذکر سبب قتل حسام پاشا وزیر ثالث.....	۱۹۹
گفتار در توجه موکب همایون به طالع میمون به جانب ریدانیه متوکلاً بغایه السبحانیه.....	۲۰۷
گفتار در نهضت حضرت اعلای کشورستانی در نهایت اقبال و کامرانی به آهنگ جنگ سلطانی.....	۲۱۹
گفتار در فرستادن یونس پاشا وزیر اعظم و دفتردار آناتولی به اندرون شهر مصر جهت ضبط صونک مخالفان و حقوق مقطوعه دیوان.....	۲۳۳
گفتار در کوچ کردن نواب همایون به طالع میمون فی یوم الاثنین رابع محرم الحرام سنة ثلاث و عشرين و تسعمانه از میدان ریدانیه به جزیره و سطانیه بولاق که بر غربی مصر بر کنار رود نیل واقع است و رسیدن شبیخون طومان‌بای در همین منزل فی لیلة اربعه سادس منه.....	۲۳۷
گفتار در سوارشدن حضرت اعلای کامکار به جنگ طومان‌بای سریع الفرار.....	۲۴۳
ذکر امر عالی به کتابت فتح‌نامه و ارسال آن به دیار و امصار عالی و رسیدن تضرع غزالی.....	۲۴۹
گفتار در انتقال آفتاب کشور شاهی و سایه رأفت و رحمت الهی از جزیره و سطانیه بولاق به تأیید مواهب علی الاطلاق به قصر و رواق صدیقی که در اوج معارج و ذروه مدارج قلعه مصر موضوع و مصنوع است، به تاریخ یوم الاحد ثالث عشرين محرم الحرام سنة ثلاث و عشرين و تسعمانه.....	۲۵۳

پیشگفتار

در باره فرهنگ، زبان و ادب فارسی در عصر سلاجقه روم و حکومت عثمانی کم و بیش پژوهش‌هایی انجام گرفته است. همچنین برخی متون و منابع مربوط به تاریخ و فرهنگ ایران در قلمرو ترکان آل‌توکی انتشار یافته است. آنچه که تاکنون انجام گرفته، گرچه برای شناخت گستره حضور و نفوذ فرهنگ ایرانی در سرزمین‌های زیر سلطه ترکان سلجوقی و عثمانی بسیار راهگشا بوده، اما هنوز راهی طولانی در پیش است. در گذشته، نسلی از محققان بزرگ در ایران و ترکیه، به این حوزه پرداخته و آثار فاخری پدید آوردند. خوشبختانه راهی را که آنها گشودند، در هر دو کشور رهروان خوبی یافت. امروزه، پژوهشگران جوان در ایران و ترکیه عزم خود را جزم کرده، و با پژوهش‌های درخور تحسین، آثار ارزشمندی منتشر می‌کنند. به جز پژوهش‌ها، برخی متون و منابع دست‌اول نیز در هر دو کشور تصحیح و انتشار می‌یابد. از آنجا که انتشار منابع و مدارک اصیل، زمینه انجام پژوهش‌های جدید را هموارتر می‌کند، می‌بایست بیشتر مورد توجه قرار گیرد. در اصل، شمار زیادی از منابع و متون عثمانی، دارای ارتباط تنگاتنگ با تاریخ و فرهنگ ایران است؛ از جمله متونی که به زبان فارسی‌اند و یا نویسندگان آنها ایرانی بوده، و به فارسی یا ترکی نوشته‌اند. برای نمونه، غزوات سلطان سلیم اثری است به فارسی که از سوی نویسنده‌ای ایرانی به رشته تحریر درآمده است. این اثر که توسط دوست فاضل، جناب دکتر بابانی تصحیح شده است، نمونه بارزی از متون مرتبط با تاریخ و فرهنگ ایرانی است که در قلمرو عثمانی پدید آمده است. با این اثر، برای نخستین بار با یکی از عالمان و نویسندگان ایرانی که بعد از جنگ چالدران از

تبریز به اسلامبول تبعید شد، آشنا می‌شویم. می‌دانیم که بیش از هزار نفر از فرهیختگان ایرانی توسط سلطان سلیم به اجبار به اسلامبول تبعید شدند. بیشتر آنها به دلیل علم، هنر و فرهیختگی در پایتخت و دربار عثمانی ارج و قرب یافتند و به جاه و مقام رسیدند. نویسنده متن حاضر، یعنی قاضی‌زاده اردبیلی، یکی از آنها بود که در دربار سلطان سلیم جایگاه خاصی یافت، تا جایی که در سفرهای نظامی در رکاب سلطان بود و به همین دلیل توانست مشاهدات خود از لشکرکشی سلطان سلیم به مصر را در اثر حاضر تدوین کند.

دکتر بابایی علاوه بر تصحیح اثر قاضی‌زاده اردبیلی، درباره نویسنده و متن نیز تحقیق جامعی انجام داده و در مقدمه کتاب و نیز در مقاله‌ای مستقل منتشر کرده است.^۱ از مطالعه متن حاضر می‌توان به عمق علاقه و وابستگی نویسنده به اصالت و هویت خود پی برد. او با وجود دوری از ایران و خدمت به دربار سلطانی به شدت ضدشیعی و ایران‌ستیز، با هنرمندی تام و تمام دل‌بستگی خود را به ایران و مذهب تشیع حفظ کرده است. ایران‌گرایی و شیعی‌گرایی قاضی‌زاده اردبیلی به عنوان مویخ رکاب سلطان سلیمی که در سفر نظامی چالدران بیش از چهل هزار نفر از علویان آناتولی را قتل عام کرد، به نظر پارادوکس می‌آید، اما باید دانست قاضی‌زاده اردبیلی در عین حال که در رکاب سلطان عثمانی بود، دل در گرو ایران داشت. در اثر او به خوبی می‌توان رد پای افکار ایرانی و شیعی را دید. ای بسا، به سبب همین گرایش‌ها بود که سرانجام به اتهام ارتباط با صفویان در ۹۳۰ ق، در مصر اعدام شد.

مصحح محترم با وجود دشواری‌های بسیار متن، تلاش زیادی برای تصحیح انتقادی آن به کار بسته و کوشیده است تا متنی منقح پدید آورد. متن حاضر که در یکی از مهم‌ترین دوره‌های دشمنی حکومت عثمانی با ایران به رشته تحریر درآمده است، برای ما در ایران دارای اهمیت فراوانی است؛ زیرا با یک متن تاریخی که در دربار عثمانی به زبان فارسی نوشته شده آشنا می‌شویم، و نیز از زندگی و افکار یکی از ایرانیان تبعیدی جنگ چالدران که تاکنون ناشناخته بود، آگاهی می‌یابیم. علاوه بر اینها، سطر سطر کتاب نیز دارای اطلاعات

۱. «ایران دوستی و شیعه‌گرایی قاضی‌زاده اردبیلی در تاریخنگاری عصر سلطان سلیم اول (۹۱۸-۹۲۶ ق)»،

ارزشمندی است که به کار پژوهشگران حوزه‌های مختلف می‌آید. به مصحح محترم برای به سرانجام رساندن کار دشوار تصحیح این متن باید تبریک گفت و انتشار چنین آثاری را برای تاریخ و فرهنگ ایران زمین مغتنم شمرد.

نصرالله صالحی

۱۳۹۹/۰۳/۰۴